

Akademien för utbildning, kultur och kommunikation
2019-04-02

Författare
Victor Kvarnhall

Familjära utbildningsvägar

En forskningsöversikt om barns reproduktion av sina föräldrars utbildningsmönster

Innehållsförteckning

1	Introduktion	3
2	Metod	4
3	Forskningsöversikt.....	6
	Föräldrar, familj och social omvärld	7
	Identitet, kulturvanor och fritidsaktiviteter	7
	Samhällsklass, etnicitet och skolinflytande	10
	Samhällsklass, etnicitet och social mobilitet	12
	Kognitivt habitus.....	15
	Skola och utbildningssystem	16
	Skolvardag och dolda lärdomar	16
	Utbildningssystem och parentokrati.....	19
4	Sammanfattning.....	23
	Identitet	23
	Utveckling av kognitiva och intellektuella kapaciteter.....	23
	Diskriminering och sociala nätverk	24
	Ungdomar med invandrabakgrund.....	24
	Föräldrainflytande	24
	Referenser	25

1 Introduktion

I denna forskningsöversikt, finansierad och genomförd på uppdrag av Regionförbundet Sörmland, behandlas vad jag valt att kalla reproduktionen av utbildningsmönster. Vad detta handlar om är existensen av ett relativt bestående – och tämligen välkänt – mönster, nämligen att barn tenderar att följa i sina föräldrars spår gällande skola, utbildning och yrkesliv. Generellt uttryckt är det barn med medelklassbakgrund som lyckas väl i skolan, går vidare till högre utbildning och i förlängningen ett kvalificerat yrkesliv. Barn som däremot har en bakgrund i lägre, utbildade samhällsklasser tenderar att inte gå vidare till högre utbildning och i förlängningen arbeta inom okvalificerade yrken.

Forskningsöversiktens syfte, i enlighet med uppdragsformuleringen, är att den ska bidra med kunskap om sambandet mellan föräldrars utbildningsnivå och barns studieval. Uttryckt annorlunda: att framlägga forskningsbaserade svar på varför reproduktionen av utbildningsmönster mellan generationer sker. Tidigt under arbetets gång stod det klart för mig att denna reproduktion har en mängd orsaker, flera av vilka som står att finna bortom själva familjelivet. Av det skälet behandlar översikten också ett flertal olika områden, t.ex. betydelsen av den mer generella sociala uppväxtmiljön och den roll utbildningssystemets utformning spelar. Det huvudsakliga syftet är dock genomgående att peka på faktorer, eller orsaker, som bidrar till att barn tenderar att slå in på liknande utbildningsvägar som sina föräldrar.

I sin bok *Social klass i skolan* skriver Anna Jobér att den svenska skolan har visat sig oförmögen att "kompensera för barns olika bakgrunder så att alla elever kan få likvärdiga möjligheter" (Jobér 2015, s. 50). Med andra ord: barn vars föräldrar är lågutbildade och resurssvaga blir oftast själva lågutbildade och resurssvaga, trots att en av de centrala tankarna med världens utbildningssystem (inte bara det svenska) är dess kompensatoriska uppdrag. Det är därför rimligt att hävda att den reproduktion som står i fokus i föreliggande forskningsöversikt är ett såväl omfattande som högst angeläget problem, inte minst ur ett demokratiskt perspektiv.

2 Metod

I detta kapitel kommer jag att redogöra för mitt generella tillvägagångssätt under arbetet med denna forskningsöversikt. Avsikten är att i största möjliga mån avtäckta vilka val jag gjort och med vilka bevekelsegrunder. I förlängningen är syftet att utfallet av hela arbetsprocessen, dvs. föreliggande text, ska kunna bedömas och användas på ett så rättvist respektive tillbörligt vis som möjligt.

Upplägget av mitt arbete var överlag influerat av Claes Nilholms bok *SMART – ett sätt att genomföra forskningsöversikter* (2017). För det första innebär detta att man som skribent klargör sin egen teoretiska utgångspunkt, eftersom detta onekligen påverkar inte minst hur forskningen väljs ut, begrips och läggs fram. Jag vill på denna punkt, av förklarliga skäl, undvika att bli långrandig och ska därför fokusera på det jag bedömer vara det mest relevanta att delge för den tilltänkta läsaren av denna forskningsöversikt.

Min teoretiska utgångspunkt är främst präglad av en vetenskapsfilosofi kallad kritisk realism, ursprungligen utvecklat av den framlidne Roy Bhaskar. I form av ett grundläggande ramverk för begripliggörandet av såväl verklighetens natur som kunskapsutveckling om denna, är kritisk realism per definition metodpluralistisk. Inom kritisk realism poängteras dock generellt vikten av förklaring, inom alla vetenskapliga discipliner. Att förklara något innebär vidare att identifiera underliggande strukturer och deras mekanismer, vilka inte alltid är möjliga att observera. Exempelvis kan diskriminering på basis av etnisk härkomst till del förklaras med hänvisning till olika idémässiga strukturer. Så, även om jag inte direkt formulerar mig på detta vis i granskningstexten, har denna utgångspunkt ändock präglat mycket av hur jag begripit den granskade forskningen och hur jag skriver om den – oavsett om den är kvalitativ eller kvantitativ.

Ambitionen var vidare att formulera en så bred bild som möjligt av hur forskare inom olika discipliner förstår och förklarar reproduktionen av utbildningsmönster. På grund av inte minst tidsramen innebar detta att tämligen specifika avgränsningar var nödvändiga.

Primärt fokus lades på vetenskapliga artiklar, då dessa naturligtvis går snabbare att läsa än avhandlingar och övriga längre verk. Jag valde även att avgränsa dessa artiklars publikationsdatum från år 2000 och framåt. Syftet med detta var att täcka in så aktuell forskning som möjligt, men samtidigt kunna inkludera studier som kan belysa omständigheter och processer en bit bakåt i tiden vilka har konsekvenser även i samtiden. Vissa avsteg från dessa avgränsningar gjordes dock: andra typer av texter än vetenskapliga artiklar, somliga publicerade innan år 2000, förekommer i granskningstexten. Dessa används oftast för att ytterligare belysa eller klarlägga resonemang som bygger på de vetenskapliga artiklarna.

Vidare premierade jag i första hand forskning om svenska förhållanden, i andra hand likvärdiga samhällen. Därtill valde jag att exkludera sådan forskning som är alltför inriktad mot detaljer (t.ex. särskilda fenomen i klassrum) eller behandlar spörsmål som främst är relevanta för andra forskare (t.ex. teoriutveckling). Utifrån samtliga ovan avgränsningar genomförde jag sedan databassökningar.

I en första omgång sökte jag enbart i den utbildningsvetenskapliga databasen ERIC, på olika varianter av sökordet "reproduction". I den andra sökomgången sökte jag i samtliga databaser som är tillgängliga för mig som anställd vid Mälardalens Högskola. Sökfraserna bestod denna gång av "family background" och "education" samt "social capital" och "education". I den tredje och sista sökomgången gjordes sökningar i fyra specifika vetenskapliga tidskrifter som innehåller frasen "sociology of education" i sina namn: *Italian Journal of Sociology of Education*, *British Journal of Sociology of Education*, *International Journal of Sociology of Education* samt *Sociology of Education*. Sökorden var nu "reproduction", "parents", "families"/"family" och "academic background".

Under samtliga sökomgångar sällades sökresultaten först utifrån titel och ämnesord. Kvarvarande artiklar genomgick därefter en gallring baserat på läsning av deras abstract. Vid denna punkt i sökarbetet uppgick antalet artiklar till 75 stycken. Dessa genomgick ytterligare en utgallring när det stod klart vad de mer exakt behandlade, vilket inte alltid tydligt syntes i deras abstract. Vissa artiklar och andra texter tillkom även under detta skede. Dessa fann jag främst via referenslistor i de artiklar jag läste, men även via tips från kollegor. När den fokuserade läsningen så tog vid ingick sammanlagt 26 texter, inkluderat de som ej är artiklar.

Anteckningar gjordes kontinuerligt under läsningens gång och jag arbetade successivt fram olika kategorier som varje text sorterades under. Dessa kategorier blev med tiden sammanslagna och kom slutligen att bestå av de två huvudsakliga uppdelningar som själva forskningsöversikten i nästkommande kapitel är skriven utifrån. Uppdelningarna ifråga utgörs dels av området *föräldrar, familj och social omvärld*, dels området *skola och utbildningssystem*.

3 Forskningsöversikt

I detta kapitel kommer den granskade forskningen att redogöras för och diskuteras. Merparten av denna forskning är som sagt relativt ny; få texter är publicerade före millenieskiftet (med vissa undantag). Dock är den centrala problemställningen i översikten, dvs. varför utbildningsmönster tenderar att reproduceras mellan generationer, något som länge varit i fokus bland såväl sociologer som (andra) utbildningsforskare. För att skapa något av en fond, innan jag går in på själva forskningsöversikten, kan ett par portalfigurer därför nämnas. För det första den franska sociologen Pierre Bourdieu, för det andra den brittiska sociologen Basil Bernstein. Deras eftermäle i den vetenskapliga världen utgörs bl.a. av att de utformat teoretiska ramverk för att förstå och förklara den reproduktion som här står i fokus. Deras bidrag kan koncist formuleras på följande vis:

Enligt dessa teorier är den primära förklaringen till utbildningsmässig och social reproduktion att de skilda dispositioner och vanor som uppvisas av barn från olika sociala bakgrunder, värderas olika. Via tidig socialisation inom familjen utvecklar barn klassspecifika sätt att uttrycka sig (vilket inryms i Bernsteins begrepp *kod*), och att tänka, känna och agera i världen (vilket inryms i Bourdieus begrepp *habitus*). De koder respektive habitus som barn från övre klasser utvecklar, sammanfaller med den rådande kulturen i skolan: dessa barn når därför högre studieresultat och fortsätter sin utbildningsbana, emedan barn från fattigare omständigheter mycket oftare misslyckas med just detta. (Fernández-Macías, Anton, Braña & De Bustillo 2013, s. 151)¹

Sammanfattningsvis handlar det om att skolan är anpassad efter vissa grupper av elever på bekostnad av andra. Tanken här är alltså att barn från bemedlade samhällsklasser under sin uppväxt erhåller sätt att uttrycka, tänka, känna och bete sig, som är till gagn i skolans värld. Barn från mindre bemedlade samhällsklasser, som erhåller andra sätt att uttrycka, tänka, känna och bete sig, har dock inte samma grundläggande möjligheter att lyckas i skolan. Denna mycket övergripande tankefigur kommer att återkomma ett antal gånger i detta kapitel och förhoppningsvis även tydliggöras, nyanseras och i någon mån fördjupas.

I själva översikten nedan kommer jag att behandla forskning med fokus dels på *familjemässig och social bakgrund* samt *skola och utbildningssystem*. Respektive avsnitt har ett antal underrubriker under vilka särskilda aspekter fokuseras. Avsikten är att så tydligt som möjligt redogöra för hur social bakgrund respektive skola påverkar reproduktionen av utbildningsmönster, enligt den granskade forskningen. Av nödvändighet kommer dock bitvis diskussioner föras som berör den komplexa *relationen* mellan social bakgrund och skola/utbildningssystem. I nästa kapitel görs sedan en övergripande sammanfattning av huvudpunkterna i min granskning, främst med syfte att ge riktning åt konkreta åtgärder.

¹ Samtliga citat på engelska är översatta av författaren.

Föräldrar, familj och social omvärld

I detta första avsnitt kommer jag att redogöra för forskningsresultat som fokuserar på den kanske mest intuitiva frågan gällande reproduktionen av utbildningsmönster: Hur påverkas barn av sina *föräldrar*, sin övriga *familj* och överlag sin *sociala omvärld*, vad gäller skola och utbildning?

Identitet, kulturvanor och fritidsaktiviteter

Redan i titeln på sin artikel frågar sig Bernard Barker och Kate Hoskins (2017) om "högpresterande skolor" kan motverka elevers sociala bakgrund och möjliggöra social mobilitet. Tidigt i texten svarar de, inte minst via tidigare forskning, nekande på denna fråga och motiverar detta i återstoden av artikeln. Kortfattat uttryckt menar Barker och Hoskins att det finns några nyckelmekanismer gällande familjens påverkan på barns förhållningssätt till utbildning och deras faktiska skolprestationer. Samtliga dessa mekanismer återfinns i mycken annan liknande forskning, inte minst den jag granskat, och de kommer att preciseras och fördjupas allteftersom. Med hjälp av Barker och Hoskins text ämnar jag åtminstone börja skrapa på ytan.

För det första är det en fråga om identitet och resurser. Föräldrars yrken och övriga livsomständigheter skapar, enligt författarna, en bas även för deras barns identitet. Att vara barn till föräldrar med akademisk examen kan således forma en identitet där högre studier är självklart, emedan det kanske inte alls ingår i ens identitet och självbild om man är barn till lågutbildade föräldrar. Det behöver naturligtvis inte betyda att det är stört omöjligt för de senare att studera på högre nivå, men den personliga kampen är med stor sannolikhet en helt annan än för de förra.² Resurser i detta sammanhang innebär i stort de möjligheter, praktiskt och intellektuellt, föräldrar har tillhanda och som kan främja deras barns skolprestationer. Dessa kan t.ex. kraftigt decimeras av arbetslöshet och sjukdomar, men påverkas förstås även av sådant som deras utbildningsbakgrund.

För det andra handlar det om värderingar inom familjen. Detta berör sådant som anses vara viktigt i livet och därigenom också naturligt och självklart. Det kan speglas i t.ex. antalet böcker som finns i hemmet och huruvida läsning uppmuntras, men även vad man pratar om vid t.ex. middagsbordet. Skillnader i detta skapar så olika förutsättningar för att lyckas i skolan.

För det tredje menar Barker och Hoskins att intressen inom familjen spelar en viktig roll, främst genom att barn tenderar att utveckla samma intressen som sina föräldrar. Det kan röra sig om intressen som har en direkt bäring på utbildning och yrkesliv, t.ex. ett rikt intresse för naturvetenskap. Men det kan också handla om intressen vars utövande innefattar möjligheter att knyta värdefulla sociala kontakter och erhålla en aktad kompetens, t.ex. att undervisas i statusfyllda musikinstrument som cello och piano.

² För en fördjupning i detta, se exempelvis Gillberg (2010) angående unga vuxna med skilda klassbakgrunder och deras olika förhållningssätt till utbildning och yrkesliv.

Slutligen, och för det fjärde, är anställningsmönster av vikt. Här handlar det dock inte enbart om föräldrar, utan även om den mer generella sociala omgivningen ett barn växer upp i. Detta formar, enligt författarna, en uppfattning om vilken typ av yrken som är "det normala för människor som är 'som jag'" (Barker & Hoskins 2017, s. 232).

Barker och Hoskins drar slutsatsen att det helt enkelt är svårt eller omöjligt att motverka reproduktion av utbildningsmönster utifrån förändringar i utbildningssystemet, då denna reproduktion till stor del påverkas av processer som gäller människors mer generella livssituationer. Dessa processer, av vilka de viktigaste är nämnda ovan, har ett så starkt genomslag att de bildar ett fundament för barns syn på sig själva och deras plats i världen. Författarna menar därför att det absolut viktigaste man kan göra för att motverka reproduktionen gällande utbildningsmönster är att motverka samhällslig ojämlikhet överlag.

Även om detta framstår som en närmast vag slutsats, vill jag redan nu poängtera att detta är en extremt viktig insikt. Även om utbildningssystem kan reformeras på en mängd olika vis finns det klara begränsningar i vilken typ av effekt dessa kan ha. Den samhällsligt ojämna fördelningen av resurser – ekonomiska, sociala, intellektuella, etc. – vilket är ett faktum i ett land som Sverige, är själva det fundamentala problemet. Ty skulle detta inte vara fallet skulle skolan förstås inte ens behöva ha ett kompensatoriskt uppdrag. Detta innebär givetvis inte att åtgärder riktade mot skola och utbildningssystem är fruktlösa, det innebär endast att de inte kommer att vara tillräckliga.

Bourdieu's begrepp kulturellt kapital (vilket inkluderar utbildning), och hur detta utövar påverkan mellan föräldrar och barn, står i fokus i en holländsk kvantitativ studie genomförd av Gerbert Kraaykamp och Koen van Eijck (2010). För tydlighetens skull kommer jag inte att använda facktermen "kulturellt kapital", eller dess olika underformer, utan använder ett mer lättillgängligt språkbruk.

Studiens resultat visar att föräldrars utbildningsnivå är det som har absolut störst betydelse för elevers utbildningsvägar och skolprestationer. Detta är förstås inte särskilt förvånande. Men det som också framkommer i denna studie är att även föräldrars deltagande i kulturella tillställningar med hög status (t.ex. att besöka klassiska konserter, teaterföreställningar och museer) inverkar relativt stort på den utbildningsnivå deras barn uppnådde. Enligt Kraaykamp och van Eijck kan man därför, något kantigt uttryckt, säga att absolut störst sannolikhet att klara sig väl i utbildningssystemet har de elever vars föräldrar både har en lång utbildning och är beivrade i vad man kan kalla "finkultur". Exakt hur det senare påverkar reproduktionen av utbildningsmönster förblir emellertid outtalat i författarnas text. Det som likväl kan konstateras är att det inte bara är föräldrars formella utbildning som påverkar deras barns utbildningsvägar utan också faktorer som inte har någon direkt koppling till skola eller utbildning, i detta fall alltså föräldrars kulturvanor. Som antytts blir då frågan: Hur kan man rimligen begripa hur detta fungerar?

Eva Myrberg och Monica Roséns (2009) studie av svenska tredjeklassares läsförmåga ger viss inblick i just detta. Det ska dock först påpekas att deras studie

kan te sig något snäv för en forskningsöversikt som denna, då den alltså riktar in sig specifikt på läsning. Mitt skäl för att ändå inkorporera den är att läsförmåga (och skrivförmåga) är väsentligt för att kunna utveckla kunskap inom praktiskt taget alla skolämnen, inte minst de som krävs för studier på högre nivå.

Myrberg och Rosén kan utifrån sin studie, först och främst, slå fast att föräldrarnas utbildningsnivå korrelerade med deras barns läsprestationer. Vad författarna gör är att bryta ned detta samband till ett antal mer konkreta fenomen.

Enligt studien var antalet böcker i hemmet en signifikant markör gällande elevers läsprestationer. I familjer där föräldrarna hade en hög utbildningsnivå fanns också fler böcker än i hem där föräldrarna hade en låg utbildningsnivå. Detta är så den initiala länken mellan föräldrars utbildningsnivå och barns läsprestationer i skolan. Vad det i förstone innebär är att barn som växer upp i hem med många böcker helt enkelt har tillgång till mycket läsmaterial, vilket hjälper dem att skapa någon form av (tidig) läslust. Myrberg och Rosén påpekar dock att antalet böcker i hemmet även kan betraktas som tecken på att man inom en familj värderar skrivande, skönlitteratur och även andra kulturella uttryck högt. Med andra ord är det tal om mekanismer som nämnts tidigare: värderingar och intressen inom familjer tenderar att "ärvas" av barnen.

Nå, Myrberg och Roséns studie visar också att ett högre antal böcker i hemmet gjorde det mer sannolikt att det förekom gemensamma läsaktiviteter mellan föräldrar och barn, något som i tidigare forskning visat sig viktigt för hur barns läsförmåga artar sig. Dock är det även viktigt hur dessa gemensamma läsaktiviteter ser ut. Högutbildade föräldrar, menar författarna, tenderar i högre grad än lågutbildade föräldrar att göra dessa gemensamma läsaktiviteter till en lärsituation, t.ex. genom att ställa frågor om innehåll, form och andra aspekter av texten man tillsammans läser. Genom sådana processer formas barnets syn på sig själv som både läsare och skribent.

Myrberg och Roséns studie visar därför att såväl tillgång till böcker som förekomst och art av gemensamma läsaktiviteter, tydligt influerar utvecklingen av barns läsförmåga – och därigenom, om än indirekt, även övriga skolresultat. Skillnader i dessa resurser, aktiviteter och förhållningssätt, i hem med hög- respektive lågutbildade föräldrar, är således något som kan sägas fungera reproducerande gällande utbildningsmönster.

På ett mer generellt plan kan ovan diskussioner knytas till betydelsen av fritidsaktiviteter för utbildningsgången. Det har visat sig att bland många medelklassföräldrar betraktas inte längre barns fritidsaktiviteter som ett sätt att vila från skolarbete. Dessa aktiviteter ses snarare som potentiella meriter i sin egen rätt, vilka kan förbättra barnets framtida utbildnings- och yrkeskarriär (Barrett DeWiele & Edgerton 2016, s. 196-197). Det kan handla om sådant som volontärarbete (gärna utomlands), idrottsutövande eller musikundervisning. Det senare syns t.ex. i elevunderlaget på svenska kommunala kulturskolor: majoriteten av deltagarna har medelklassbakgrund (se t.ex. Kulturskoleutredningen 2016). Deltagande i den här typen av aktiviteter kan sägas "rusta barn

med rätt kunskaper, förmågor, attityder och dispositioner för att kunna lyckas i livet” (Katartzi 217, s. 5). Det handlar alltså om att fostras in i en särskild livsstil, men också om skapandet av en meritportfölj där en myriad av renommerade erfarenheter, förmågor, bedrifter etc. samlas ihop med syfte att understödja klättringen på utbildnings- och karriärstegen (Barrett DeWiele & Edgerton 2016, s. 205). Fritidsaktiviteter som dessa kostar emellertid pengar, ett faktum som gör att det främst är medelklassbarn som har möjlighet att delta i dem och åtnjuta de fördelar de medför.

Samhällsklass, etnicitet och skolinflytande

Virginia Gordon och Honorine Nocon undersöker i en studie hur ”[vita och asiatiska] högutbildade medelklassföräldrar” respektive ”låginkomsttagande föräldrar med latinamerikansk bakgrund”³ (2008, s. 335) förhöll sig till, och engagerade sig i, sina respektive barns skolgång på en särskild skola. Enligt författarna fanns samma ambitioner och önskningsar bland bägge föräldragrupper. Samtliga definierade en god utbildning som ”utmanande”. Detta innebar mer precist att båda föräldragrupperna ville att deras barn skulle gå i en skola tillsammans med engelsktalande barn från medelklassen samt i en skola med lärare med högt ställda förväntningar.

Det som skilde föräldragrupperna åt var att de låginkomsttagande föräldrarna med latinamerikansk bakgrund såg ett värde för deras barn att gå i en skola och befinna sig i samma klassrum som medelklassbarnen; som en möjlighet att utöka sitt sociala kontaktnät och överlag förbättra chanserna gällande utbildning och yrkesliv. Medelklassföräldrarna såg emellertid inte något värde i denna kontakt. För dem var det viktiga att deras barn skulle kunna få börja i särskilda ”elitklasser” på någon annan skola. Bägge föräldragrupper såg alltså ett värde i att deras barn skulle gå i en skola tillsammans med elever från en mer prestigefull social bakgrund än de själva.

Utifrån Gordon och Nocons resultat kan man alltså säga att de högutbildade medelklassföräldrarnas önskningsar för sina barns skolgång innefattade en fortsatt, eller rentav ökande, segregation mellan elever med olika social bakgrund. En del av medelklassbarnen som deltog i studien bytte skola. Man införde också på skolan en uppdelning bland elever utifrån skolprestationer, specifikt som ett sätt att *inte* göra en uppdelning utifrån språk eller etnicitet. I realiteten innebar detta ändå just att medelklasseleverna och eleverna med latinamerikansk bakgrund separerades, i kraft av det redan existerande ”prestations-gapet” mellan dessa elevgrupper. Efter önskemål från de låginkomsttagande föräldrarna med latinamerikansk bakgrund sade skolan även upp lärare med flerspråkighetskompetens. Bakgrunden till detta var att nämnda föräldragrupp drog slutsatsen att deras barn skulle prestera bättre om de deltog i den ”ordinära”, dvs. engelskspråkiga, undervisningen. Konsekvensen blev

³ I återstoden av referatet av denna studie kommer jag att använda mig av uttryck som ”högutbildade medelklassföräldrar” respektive ”låginkomsttagande föräldrar med latinamerikansk bakgrund”. Detta betraktar jag som en kompromiss mellan författarnas terminologi och vad jag själv finner lämpligt att använda.

emellertid, visar Gordon och Nocon, att eleverna med latinamerikansk bakgrund och deras föräldrar fick sämre kontakt med lärarna (vilka nu endast var engelskspråkiga) och skolan överlag.

Sammantaget kan man därför säga att genom dessa processer underlättades medelklasselevernas skolgång alltmedan den försvarades för eleverna med låginkomsttagande, latinamerikansk bakgrund. En mycket viktig lärdom av studien är att realiserade önskemål från föräldrars håll i många fall kan ha cementerande effekter. Och detta kan alltså gälla *även* när önskemålen kommer från mindre bemedlade föräldrars håll. Kärnpunkten här handlar därför om balansen mellan å ena sidan föräldrars möjligheter till inflytande, å andra sidan skolors/lärares autonomi, något som ytterst har sin grund i hur utbildningssystemet formellt är utformat. Detta kommer jag att återkomma till i nästkommande avsnitt, som fokuserar just på skola och utbildningssystem.

Liknande resultat framkommer i Agnès van Zantens (2003) studie av franska medelklassföräldrar. Författarens fokus är dessa föräldrars syn på och förhållningssätt till "social och etnisk heterogenitet i urbana skolor" (van Zanten 2003, s. 108). Det huvudsakliga resultatet visar att medelklassföräldrarna inte ville att deras barn skulle ha samröre med barn ur lägre samhällsklasser eller med bakgrund i andra länder. Medelklassföräldrarnas skäl för detta var att de såg barn med sådana bakgrunder som ett hinder för deras egna barns optimala utveckling; kognitivt, socialt och personlighetsmässigt. Det önskvärda, enligt dessa föräldrar, var istället att deras barn tidigt i skolan skulle få befinna sig i en konkurrenskraftig miljö, "genom att konfronteras med andra som befinner sig på liknande eller högre kunskapsnivåer" (van Zanten 2003, s. 110). I kraft av detta, menade föräldrarna, skulle barnen bli bättre rustade både för vidare utbildning och en arbetsmarknad präglad av hög konkurrens och krav på flexibilitet.

Utifrån van Zantens studie kan man återigen hävda att föräldrars målsättningar för och förväntningar på sina barns skolgång kan ha reproducerande effekter. I detta fall i form av ökad homogenitet på, och segregation mellan, skolor. Sådana effekter kan vi i dag se på svenska skolor, gällande inte minst elevers sociala bakgrund och nivå av studiemotivation. Homogenitet behöver kanske inte i sig, eller per automatik, innebära att reproduktion sker, men i praktiken är detta fallet. Ett troligt skäl för detta är att det generellt sett är bättre för *alla* elever att gå i skolor som är heterogena vad gäller social och etnisk bakgrund, kunskapsnivå etc. Bland annat höjs då studieresultaten, allmänt sett, eftersom studiekamraterna påverkar lärandet. Med mer homogenitet gynnas dock *enbart* elever med privilegierad bakgrund, alltmedan elever med sämre förutsättningar missgynnas (Jobér 2015, s. 58-62).

En annan typ av reproduktion av utbildningsmönster, från medelklassföräldrars håll, avtäckts i en studie av Gill Crozier, Diane Reay och David James (2011). I denna undersöks brittiska medelklassföräldrar som medvetet valt att placera sina barn i statliga, "etniskt och socialt blandade skolor" (Crozier, Reay & James 2011, s. 201). Att föräldrarna valde på detta vis var en del av ett

generellt jämlikhetsideal de bekände sig till och genom detta en ovilja att utnyttja sin ekonomiska position för att köpa sina barn ytterligare fördelar än de redan hade. Därtill sympatiserade de med statligt finansierad utbildning och ville med sitt val stötta sådana skolformer.

Medelklassföräldrarna utmärkte sig ändock på flera vis i sina sätt att intervjua i olika skolpraktiker. Detta innebar bl.a. ett aktivt deltagande vid föräldramöten, upprättandet av personliga kontakter med lärarna och generellt ett rikt engagemang med syfte att främja sina barns skolframgångar. Den här typen av starkt föräldraengagemang är något medelklassföräldrar överlag verkar praktisera i långt högre grad än t.ex. arbetarklassföräldrar, inte minst på basis av skillnader i olika resurser (Barrett DeWiele & Edgerton 2016, ss. 194-196; Katartzi 2017). Det hela förbättrar naturligtvis medelklassbarns förutsättningar i skolan. Crozier et al. (2011, s. 214) framhåller därtill att genom detta föräldraengagemang lärde sig medelklassbarnen i studien att navigera i systemet; hur man "spelar spelet", dvs. hur man kan göra för att det ska gagna en själv i största möjliga mån. På detta vis, menar författarna, utvecklade därmed dessa barn en självsyn som innebar att se det som sin självklara *rätt* att ställa olika former av krav på myndigheter och verksamheter de möter och behöver hantera. Så, överlag skapade dessa föräldrar goda förutsättningar för sina barn i de konkreta skolmiljöerna, men ingöt även i dem en särskild känsla av berättigande och självsäkerhet. Sammantaget åtnjöt därmed medelklassbarnen relativa fördelar av sådana slag som mer eller mindre direkt påverkar såväl utbildningsnivå som yrkeskarriär.

Crozier et al. påpekar också att dessa föräldrar, som alltså medvetet sökte leva efter ett jämlikhetsideal, aldrig var inriktade mot att förändra själva skolverksamheten i enlighet med en sådan övertygelse. Deras fokus var alltjämt enbart deras egna barns skolframgångar. Medelklassföräldrarnas engagerade kontakt med skola och lärare hade således som enda mål att skapa bra förutsättningar för deras *egna* barn, inte för alla barn. Man kan naturligtvis fråga sig om det är rimligt att förvänta sig att föräldrar, oavsett ideologisk hållning, ska driva på en ökad jämlikhet i skolan. Det vore förvisso fullt möjligt, men poängen är snarast att studien av Crozier et al. ytterligare påvisar vikten av att åtgärder för att främja utbildningsjämlikhet noggsamt måste beakta potentiella effekter av att föräldrar erhåller större möjligheter till att utöva inflytande på skolor och lärare. Den uppenbara risken är annars att det är de föräldrar med flest, och mest relevanta, resurser som har möjlighet att sätta agendan. Och i fallet med denna studie kan det resultera i reproducerande effekter *även* när det handlar om föräldrar vilka uttalat strävar efter jämlikhet och som därtill har stora möjligheter att utöva inflytande, i kraft av att vara resursstarka.

Samhällsklass, etnicitet och social mobilitet

Dennis Beach och Ove Sernhede (2011) undersöker i en studie svenska ungdomar med invandrarbakgrund och deras relation till skola, utbildning och arbetsmarknad. Det som verkar vara gemensamt för den här gruppen av ungdomar är att de mycket tydligt upplevde sig vara åsidosatta och utanför det "normala" samhället. Författarna visar, först och främst, att ungdomarna inte hade någon reell möjlighet att betrakta skola och utbildning som ett potentiellt

medel för social mobilitet. De levde i sociala sammanhang där alla de vuxna runt dem, oavsett utbildningsnivå, tvingades ta vilka arbeten som helst för att överleva. Ungdomarnas tro på utbildning som en väg mot högre välstånd var med andra ord mycket liten, eller obefintlig.

Å andra sidan kunde dessa ungdomar inte heller förlita sig på ett kommande arbetsliv inom okvalificerade yrken som trots en låg lön skulle kunna erbjuda viss stabilitet, något som åtminstone till del varit en möjlighet för tidigare generationers underklasser.⁴ Samhällseconomiska förändringar och övergången till ett postindustriellt samhälle har gjort att dessa typer av yrken numera är starkt präglade av instabilitet och osäkerhet (Beach & Sernhede 2011, ss. 263–264). Med andra ord är situationen sådan för ungdomar som dessa att det inte spelar någon roll hur de förhåller sig till eller presterar i skolan, då de oavsett detta troligtvis ändå bara har möjlighet till försörjning genom arbete inom lågbetalda och osäkra serviceyrken, i den mån de ens kan få en anställning.

Meritokrati, dvs. ett system där faktiska meriter är det avgörande för t.ex. en anställning, är i dag mer av ett ideal än en realitet. Beach och Sernhede menar att *skolans* undanhållande av ett sådant faktum *de facto* bidrar till reproduktionen av utbildningsmönster. Denna punkt ska jag vidareutveckla i nästa avsnitt. Men för nu kan det sägas att Beach och Sernhede identifierar ytterligare centrala mekanismer som fungerar reproducerande gällande reproduktionen av utbildningsmönster. I kraft av samhällseconomiska förändringar har en alltmer prekär situation uppstått för underklasserna, då okvalificerade yrken inte längre erbjuder någon stabilitet och ett av de mer rimliga alternativen är därför att genomgå högre utbildning. För personer med invandrarbakgrund, som till stor del utgör dessa lägre samhällsklasser, innebär dock även detta svårigheter i form av diskriminering inom såväl utbildning som på arbetsmarknaden. Sammantaget skapar detta en situation där utbildning, inte minst högre sådan, ter sig fruktlös.

Det problematiska med att kunna nyttja formella utbildningsmeriter för social mobilitet, inte minst för invandrade personer ur underklassen, analyseras också i en amerikansk studie av Angela Calabrese Barton och Kimberley Yang (2000). Genom en fallstudie av en hemlös man vid namn Miguel, med icke-akademisk och puertoricansk bakgrund, söker författarna belysa hur detta fungerar. Miguel hade under sin barn- och ungdomstid på egen hand utvecklat ett naturvetenskapligt intresse och slik kunskap. Hans faktiska kunskaper och förmågor omvandlades dock aldrig till formella utbildnings- eller yrkesmeriter och kunde därför heller aldrig få något varaktigt och praktiskt värde i MIGUELS liv. En orsak till att det blev på detta vis för honom, menar författarna,

⁴ Beach och Sernhede nämner i detta sammanhang Paul Willis klassiska studie *Learning to labour* (Willis 1977), vilken skildrar vita arbetarklasspojars ”antiskolkultur” och hur de trots sina bristfälliga skolresultat kunde erhålla okvalificerade manuella arbeten och relativ stabilitet i sina yrkesliv.

var att skolan brast i att identifiera och bekräfta hans kunskaper och förmågor. Men detta samverkade även med en annan orsak.

För Miguel, och möjligen även för andra ungdomar med liknande levnadsvillkor, återfanns en tydlig konflikt mellan att å ena sidan leva upp till ideal med ursprung i den sociala omgivningen och å andra sidan att anpassa sig till utbildningssystemets formella krav. Miguel lärde sig tidigt att skolan främst var en plats för socialt umgänge, inte som ett steg på vägen mot fortsatt högre utbildning. Skolan, som en representation av den dominanta kulturen, var något både han och personerna i hans sociala omgivning ville ta avstånd från. För Miguel skulle vidareutbildning inom naturvetenskap därför betytt att bryta med sin sociala bakgrund och dess ideal.

Det är naturligtvis svårt att särskilja människors förhållningssätt till skola och utbildning från vad lärare, skola och samhälle i stort faktiskt signalerar. Precis som ungdomarna i Beach och Sernhedes (2011) studie, upplevde Miguel aldrig att fortsatta akademiska studier var lämpligt eller rimligt för en person med hans bakgrund (Calabrese Barton & Yang 2000, s. 879). Som ett exempel råddes han kontinuerligt av studievägledare och lärare att inrikta sig mot yrkesutbildningar, inte akademiska. Så, det intressanta och viktiga i den här studien, åtminstone i detta sammanhang, är *dynamiken* mellan vad å ena sidan skolan signalerar och på ett reellt vis kan utlova samt å andra sidan vilka synsätt på skolan som därmed utvecklas inom olika samhällsklasser. Av allt att döma kan denna dynamik lätt utvecklas till en ond cirkel, vilket såväl denna studie som Beach och Sernhedes (2011) tyder på. En ond cirkel som innebär att skola och utbildningssystem de facto inte kan fungera som ett verktyg för social mobilitet, vilket i sin tur gör att bristande tilltro till skola och utbildning fortsätter att gro inom underklasserna.

I en svensk studie utförd av Alireza Behtoui och Anders Neergaard (2016) konstateras att det finns en tydlig korrelation mellan elevers klassbakgrund och deras slutbetyg i grundskolan. De redovisar ett mönster som känns igen: ju högre utbildningsnivå föräldrarna hade, desto högre var deras barns slutbetyg. Författarna visar dock även på en annan intressant tydlig korrelation, nämligen mellan klassbakgrund och tillgång till sociala nätverk utanför familjen. De skriver: "barn ur rasifierade immigrantgrupper har tillgång till större mängd socialt kapital via deras familjers nätverk och har vänner med högre utbildningsmässiga ambitioner än deras icke-rasifierade kamrater" (Behtoui & Neergaard 2016, s. 963). Detta gör, enligt författarna, för det första att rasifierade barn och ungdomars studieresultat kan förbättras. För det andra, fortsätter de, fungerar det även generellt som en motkraft mot diskriminering och andra hinder gällande utbildning och yrkesliv.

Emedan ovan slutsats må vara sann i någon mån, bör den rimligen dras med viss försiktighet, inte minst med tanke på mycket annan forskning som pekar på motsatsen. Icke desto mindre kan det hela vara en indikator på att sociala nätverk utanför familjen har *potentialen* att dämpa förväntade effekter av social bakgrund och därmed bryta den utbildningsmässiga reproduktionen. En logisk slutsats, i så fall, är att tillgången till sådana sociala nätverk bör

främjas t.ex. genom att motverka skolegregationen eller att möjliggöra fritidsaktiviteter där barn och ungdomar med olika bakgrunder kan mötas.

Kognitivt habitus

Slutligen i detta avsnitt ämnar jag redogöra för utbildningssociologen Roy Nashs teori om *kognitivt habitus* (Nash 2003; 2005). Att jag väljer att inkorporera denna, trots att det "bara" är en teori och inte empirisk forskning, har främst två skäl. För det första är Nashs teori väl förankrad i empirisk forskning om utbildningsmässig reproduktion. För det andra medför hans teori ett vidgat synsätt på denna problematik som i detta sammanhang kan vara behjälplig, inte minst då den implicerar särskilda åtgärder framför andra.

Den första grundtesen i Nashs teori om kognitivt habitus är att en människas tidiga socialisation inte enbart påverkar sådant som beteende och identitet, utan även *kognition*. Med andra ord har den sociala uppväxtmiljön neurologiska effekter (Nash 2003). Denna process gör att ett varaktigt kognitivt "schema" utvecklas, vilket är vad Nash alltså kallar kognitivt habitus. Detta utgörs så av en "mental formation" (Nash 2003, s. 172), utvecklad under påverkan av den sociala miljön, vilken skapar förutsättningar för kognitiva förmågor som t.ex. problemlösning, begreppsbildning, klassificering, minne, etc. (Nash 2005).

Den andra grundtesen i teorin är att kognitivt habitus utvecklas på olika sätt hos olika individer, *beroende på* vilken klasskontext de växer upp i (Nash 2003). I bildade medelklassmiljöer finns möjlighet för barn att utveckla ett kognitivt habitus som borgar för goda kognitiva förmågor och därmed skolprestationer. En uppväxtmiljö där kognitiva förmågor inte stimuleras, eller värderas lågt, kan däremot resultera i ett kognitivt habitus med mer begränsade kognitiva förutsättningar och sämre skolprestationer. Nash (2003) exemplifierar detta med hänvisning till ett bestående mönster i forskning om klass och skolprestationer. Ungefär 40 % av medelklassbarn presterar väl i skolan och ungefär 10 % av barn från lägre klasser gör det. Denna forskning visar dock också att det finns något gemensamt för *alla* barn med genomgående höga skolresultat: de har alla presterat väl från tidig ålder. Nash menar att detta tyder på att välpresterande elever, oavsett klassbakgrund, har trätt in i skolan med ett kognitivt habitus som innefattar relativt välutvecklade kognitiva förmågor. Därmed spelar den kognitiva utvecklingen innan påbörjad skolgång en avgörande roll för skolprestationer och medelklassbarn har i det avseendet ett försprång i relation till barn från lägre klasser.

Det som följer av Nashs teori är att den ger en riktning för åtgärder som kan bryta den utbildningsmässiga reproduktionen. Först och främst behöver skillnader i kognitiva kapaciteter, vilka är en konsekvens av olika klassbaserade socialisationspraktiker, tas på allvar (Nash 2003). En övertro på att samma skolresultat kan uppnås av alla elever tar emellertid inte hänsyn till sådana begränsningar. Lärare ska därför inte belastas för att de "misslyckas" gällande vissa elevers kunskapsutveckling då elevernas kognitiva habitus i stort är bortom lärares kontroll (Nash 2005, s. 610). Detta innebär förstås inte att barn ur lägre samhällsklasser ska "dömas ut" eller att deras kognitiva utveckling

inte går att främja. Men det innebär att det som *generellt* och *grundläggande* behövs, enkelt uttryckt, är att barn ur lägre klasser ges bättre möjligheter att utveckla sina kognitiva kapaciteter under sin tidiga barndom (Nash 2003; 2005).

Skola och utbildningssystem

Som synes har det nu blivit dags att rikta strålkastarljuset bort från faktorer som berör föräldrar, familj och social omvärld för att istället belysa den roll *skola och utbildningssystem* har i reproduktionen av utbildningsmönster.

Skolvardag och dolda lärdomar

Att klargöra vad som sker i skolans vardag och hur det fungerar reproducerande vad gäller utbildningsmönster är naturligtvis mycket svårt, närapå omöjligt. I denna översikt har jag därför valt att göra ett antal nedslag i särskilda aspekter av skolvardagen, med syfte att avtäcka åtminstone delar av hur skolverksamheter bidrar till denna reproduktion.

En första utgångspunkt är insikten om att elevers skolgång formar dem på en mängd vis. Skolan kan sägas ha en fostrande funktion som sträcker sig bortom de officiellt formulerade kunskaper och förmågor som elever explicit förväntas utveckla. Begreppet *den dolda läroplanen* sätter fingret på just detta fenomen. Det myntades av Philip Jackson i slutet av 1960-talet och i en studie påvisade han en dold läroplan som innefattade bl.a. att eleverna skulle lära sig att vänta, att vara underdåniga och att utföra meningslösa sysslor. Donald Broady, i sin vidareutveckling av begreppet, menar därtill att den dolda läroplanen innehåller även andra aspekter, inte minst "att sortera och socialisera elever" (Broady 1981, s. 153).

Detta sorterande och socialiserande handlar t.ex. om cementerande undervisningspraktiker, vilka påverkar självbilden hos olika kategorier elever, oftast till fördel för de från privilegierade samhällsklasser. Lite mer konkret innebär detta att när elever från underklassen inte lyckas uppfylla de officiella kunskapskraven, t.ex. till följd av brister i skolans kompensatoriska uppdrag, lär sig dessa barn "att de inte kan lära sig" (Broady 1981, s. 119). Detta är ett enkelt exempel på hur reproduktion av utbildningsmönster i skolans vardag kan se ut och som även belyser det såväl centrala som svårhanterliga med skolans kompensatoriska uppdrag. Avsikten är att liknande resonemang ska komma att fördjupas nedan.

Innan jag går in på forskning som berör just olika aspekter av undervisning vill jag inta något mer av ett fågelperspektiv gällande skolvardagen. Beach och Sernhedes (2011) studie av svenska ungdomar med invandrarbakgrund, vilken diskuterades i tidigare avsnitt, visar överlag att skolgången inte kan få något formellt värde i deras liv. Detta då skolframgång (och högre utbildning) likväl inte resulterar i adekvata arbeten, till följd inte minst av diskriminering på arbetsmarknaden. Citat från skolpersonal i studien visar att även *de* var medvetna om detta, samtidigt som man tillade att "detta är ett problem som inte skolan kan klandras för eller göra något åt" (Beach & Sernhede 2011, s. 265). Det ter sig alltså som att såväl ungdomarna i studien som skolpersonalen accepterade det tämligen meningslösa med formell utbildning gällande dessa

ungdomar; de skulle oavsett utbildningsframgång förbli samhälleligt marginaliserade.

För att tala i termer av en dold läroplan kan man påstå att en grundläggande lärdom ungdomarna i studien utvecklade under sin skoltid, var att "acceptera marginalisering och underordning" (Beach & Sernhede 2011, s. 267). Detta skedde genom att både ungdomarna och skolpersonalen var högst medvetna om de förras livssituation och vad som väntade dem, t.ex. extrema svårigheter på arbetsmarknaden, oavsett hur väl de skulle prestera i skolan. Likväl syntes inga ansträngningar från skolans håll om att erbjuda något som de facto kunde spela roll för dessa ungdomar och deras framtid.

Beach och Sernhedes poäng är att skolan *åtminstone* skulle kunna arbeta mer tydligt med att elever med invandrarbakgrund utvecklar ett kritiskt tänkande om sin egen situation, istället för att enbart fokusera på vikten av deras formella skolframgång – vilket man ju ändå vet spelar liten eller ingen roll för deras framtid. Det hela skulle innebära en skol- och undervisningsverksamhet som satte fokus på förklaringar av ojämlikhet och segregation samt den diskriminering och de inkomstskillnader som är en följd av sådant (Beach & Sernhede 2011, s. 270). Författarna argumenterar således för att det är sådan typ av kunskap som kan bryta reproduktionen av utbildningsmönster, inte att den mer "traditionella" kunskapsnivån höjs bland t.ex. ungdomar med invandrarbakgrund.

Ett tämligen accepterat synsätt bland utbildningsforskare rörande social reproduktion är att skolan på olika vis är anpassad efter medelklassen (se t.ex. Jobér 2015, kap. 2). Detta kan exempelvis visa sig i att lärare och annan skolpersonal har lågt ställda förväntningar på elever med andra sociala bakgrunder. Mer konkret sett kan det innebära att studievägledare och lärare uppmuntrar elever med icke-akademisk bakgrund att söka sig till yrkesutbildningar, inte akademisk vidareutbildning, *oavsett* deras faktiska akademiska kunskapsnivå. Detta diskuterade jag tidigare i redogörelsen av Calabrese Barton och Youngs (2000) studie. Det kan även visa sig i förgivettaganden från skolans håll om föräldrars roll i deras barns skolgång, vilket Ali Osman och Niclas Månsson (2015) illustrerar i sin studie av relationen och interaktionen mellan somaliska föräldrar och lärare i den svenska skolan.

I Osman och Månssons studie utkristalliseras skillnaden mellan lärares/skolans respektive de somaliska föräldrarnas förståelse av skolans verksamhet. De somaliska föräldrarna i studien hade samtliga höga förväntningar på sina barn gällande deras skolframgångar. De hade emellertid stora problem med att kunna erbjuda ett adekvat stöd till sina barn, främst då de inte erhöll specifik information om deras barns skolprestationer och vad skolan i sin tur förväntade sig av föräldrarna. Exempelvis var föräldramöten och utvecklingsamtal snarast inriktade mot sociala aspekter av barnens skolgång, inte kunskapsmässiga. Kommunikationen mellan de somaliska föräldrarna och lärarna förvärrades också av de förras språkliga svårigheter samt det faktum att

de inte hade särskilt mycket egna erfarenheter av utbildning. Sammanfattningsvis gjorde detta att "skolpraktiker och -normer" (Osman & Månsson 2015, s. 45) förblev höljda i dunkel.

En i detta sammanhang relevant sådan praktik, eller norm, är att man i svenska skolverksamheter förväntar sig att föräldrar ska (kunna) engagera sig i elevers akademiska arbete. Det Osman och Månsson därmed visar är att lärare och skola utgår från att föräldrar dels är per automatik införstådda med detta, dels att de besitter bl.a. intellektuella och språkliga resurser tillräckliga för att stötta sina barns kunskapsmässiga utveckling. En slutsats att dra utifrån studien är att sådana förgivettaganden och förehavanden är till gagn för svenskspråkiga medelklassföräldrar (och deras barn), men missgynnar många andra grupper av föräldrar (och deras barn). I enlighet med tidigare diskussion om den dolda läroplanen, kan man påstå att skolan socialiserar barn med bakgrund i icke-svenskspråkiga miljöer och med låg utbildningsnivå på ett sådant vis att dessa barn riskerar att uppfatta skola och utbildning som områden där de inte har någon plats.

Ett annat exempel på hur elever med olika slags social bakgrund blir behäftade med olikartade förväntningar återfinns i Anita Norlunds (2011) studie av svenskundervisning på gymnasiet. Hon fokuserar särskilt på utvecklingen av elevers källkritiska förmåga och hur denna hanteras i läromedel och av lärare på studieförberedande respektive yrkesprogram.⁵ För tydlighetens skull bör det sägas att elever på studieförberedande program främst har medelklassbakgrund medan elever på yrkesprogram främst har arbetarklassbakgrund.

Instruktioner i läroböckerna för att källkritiskt analysera en text skiljde sig åt på flera punkter mellan gymnasieprogrammen. Exempelvis återfanns i de studieförberedande programmens läromedel specifika och tydliga riktlinjer för sådan analys, emedan yrkeselevernas läroböcker hade vaga och otydliga instruktioner – om ens några alls. Liknande fenomen fanns även i undervisningen: eleverna på studieförberedande program fick på olika vis arbeta med att aktivt utöva kritisk analys i olika sammanhang, vilket inte skedde på yrkesprogrammen.

Ett slående likt resultat framkommer i Ursula Hoadleys (2007) studie av matematikundervisning i sydafrikanska grundskolor. Överlag visar hon hur konkreta undervisningspraktiker förstärkte sociala skillnader mellan elever. Lärare på skolor med främst medelklasselever, nyttjade arbetssätt där målet tydligt var utveckling av matematisk *förståelse*. Dessa lärare kunde visserligen initialt utnyttja vardagskunskap i sin undervisning som en inramning. Men i slutändan handlade det likväl om att fokusera på själva det matematiska problemet, inte vardagskunskapen. Medelklasseleverna uppmanades också till att redogöra för sin problemlösning, inte enbart att avge svar.

⁵ Det bör påpekas att Norlunds studie behandlar det svenska gymnasiet som det var utformat från 1994 fram till införandet av regeringen Reinfeldts gymnasiereform 2011. Hennes resultat är dock likväl relevanta, inte minst för att påvisa existensen av olika föreställningar om och förväntningar på olika elevkategorier.

Matematikundervisningen på skolor med främst elever från arbetarklass såg dock inte ut på detta vis. I långt högre grad baserades denna på att eleverna skulle memorera särskilda regler som lärarna delgett dem. Det hela följdes inte upp nästkommande lektioner och den matematiska förståelsen hamnade därmed i skymundan. Lärarna som undervisade arbetarklasselever ställde heller inga krav på att eleverna skulle ingående förklara hur de löst problem eller räknat ut något. Det var också tillräckligt för lärarna att eleverna, till synes helt godtyckligt, gissade sig fram till rätt svar.

Även om Norlunds (2011) och Hoadleys (2007) studier har flera olikheter demonstrerar de båda samma typ av fenomen. Bägge studier visar att elever med lågutbildade familjebakgrunder inte ens erbjuds *möjligheten* att kunskapsmässigt utvecklas på ett tillbörligt vis. Konsekvensen av sådana förfaranden är att elever som dessa drar lärdomen att mer djupgående kunskaper och förmågor inte egentligen förväntas av dem. Det innebär förstås även att dessa elevkategorier blir sämre rustade för (eventuell) högre utbildning och således är det hela ett led i reproduktionen av utbildningsmönster.

Utbildningssystem och parentokrati

I diskussionerna under förra avsnittet – om föräldrar, familj och social omvärld – nämndes att föräldrainsflytande är beroende av att det finns formella förutsättningar för detta. Man skulle kunna säga att relevanta resurser hos föräldrar är *nödvändigt* för att de ska kunna påverka t.ex. en skolverksamhet, men inte *tillräckligt*, då det även krävs ”en gynnsam institutionell respons” (Gordon & Nocon 2008, s. 324). Nedan ska denna institutionella respons klarläggas ytterligare, vilket kommer att ske genom att begreppet *parentokrati* används som en övergripande inramning.

Termen parentokrati (*parentocracy*) myntades 1990 av utbildnings-sociologen Phillip Brown (Brown 1990). Det betecknar ett system inom vilket föräldrars inflytande och bakgrund är det mest avgörande för deras barns utbildningsvägar, vilket även officiellt och inofficiellt möjliggörs och sanktioneras. Corinne E. Barrett DeWiele och Jason D. Edgerton (2016) menar att parentokratins uppkomst var en reaktion mot ett meritokratiskt system där konkurrensen ökade. Medelklassföräldrar var ovilliga att riskera sina barns utbildningskarriärer genom att enbart förlita sig på konkurrensvärdet i dessas formella meriter. Denna kategori av föräldrar använde sig så av sina sociala, intellektuella och ekonomiska resurser för att anföra föräldrars rätt att i högre grad kunna påverka sina barns utbildning (Barrett DeWiele & Edgerton 2016, s. 190).

Parentokrati kan även begripas utifrån uppkomsten av så kallad *New Public Management* (NPM) inom offentlig verksamhet och inte minst en ökad privatisering. I utbildningssammanhang innebär detta, övergripande sett, att en

skola betraktas som en *producent* av en tjänst vilken föräldrar⁶ i sin tur *konsumerar*. Denna "marknadifiering" av utbildning är något som numera återfinns i många länders utbildningspolitik och -system, inte minst Sveriges (Barrett DeWiele & Edgerton 2016, s. 191).

Sergej Flere och Miran Lavrič (2003) visar hur den här typen av marknadsanpassning av utbildning i Slovenien gjort att snedrekrytering och ojämlikhet eskalerat inom högre utbildning. De argumenterar för att detta har sin grund i landets anpassning till ett kapitalistiskt system under den postkommunistiska eran, något som alltså gett effekter även på utbildningssystemet. Vad det medfört är att slovenska utbildningsinstitutioner fungerar snarast som företag och därmed drivs av mål som främst har att göra med dessa verksamheters konkurrenskraft och ekonomiska vinst. Mål som att jämna ut kunskaps- och maktklyftor lyser med sin frånvaro, såväl hos de enskilda utbildningsinstitutionerna som i landets utbildningspolitik. En "marknadifiering" av utbildning möjliggör den här typen av fokusskifte gällande skolverksamheters prioriteringar, inte minst då det skapas incitament (t.ex. ekonomiska) för att tillmötesgå konsumenternas, dvs. föräldrarnas, önskemål.

För att tydliggöra utgörs så ett parentokratiskt system av en särskild sorts *relation* mellan föräldrar och utbildningsinstitutioner, med en slagsida mot föräldrars "val, preferenser, auktoritet, berättigande, eller makt" (Barrett DeWiele & Edgerton 2016, s. 192). Föräldrars påverkansmöjligheter har ökat medan skolors autonomi försvagats. Som antytts ovan är det också fallet att ett starkt föräldrainflytande numera officiellt understöds och uppmuntras (och ibland även krävs).

En i detta sammanhang relevant konsekvens av ett formellt sanktionerat starkt föräldrainflytande är att det svårigen kan kombineras med skolans kompensatoriska uppdrag. Enligt svensk skollag innebär detta uppdrag att skolan ska ta hänsyn till elevers olika förutsättningar, anpassa undervisningen efter dessa och därigenom möjliggöra alla elevers tillgodogörande av utbildningen (SFS 2010:800, 1 kap. 4 §). Den underliggande tanken här är uppenbarligen att söka bryta reproduktionen av utbildningsmönster: alla elever ska ges likvärdiga möjligheter att uppnå kunskapsmålen genom att skolan alltså anpassar sig efter, eller kompenserar för, elevers olikartade utgångspunkter. Parentokrati kan också sägas handla om skolans anpassning, men utifrån *föräldrars* önskemål, till skillnad från skolpersonalens professionella bedömningar. Det kompensatoriska uppdraget, som i grunden söker väga upp för elevers skilda förutsättningar, blir därför mycket svårt att fullfölja inom ramen för parentokrati, då ett sådant system möjliggör en (potentiell) förstärkning av just sådana olika förutsättningar bland elever.

Med utökat föräldrainflytande kommer även ett ökat *ansvar*, dvs. att olika former av ansvar flyttas från skola till föräldrar. En sådan ansvarsförflyttning

⁶ Givet att det är minderåriga det handlar om i primär- och sekundärutbildning är det i första hand föräldrar som upptar konsumentrollen här. Jag skriver därför i fortsättning bara "föräldrar", även om det underförstått innefattar även deras barn.

och dess konsekvenser illustreras i Eugenia Katartzis (2017) studie av parentokrati i Grekland. Hon menar att det grekiska utbildningssystemet kräver att elever utvecklar förmågor och kunskaper som utbildningen likväl inte innehåller eller behandlar. Denna motsägelse är förmodligen bara begriplig i en parentokratisk kontext, då det underförstått betyder att det är *föräldrar* som förväntas "kompensera" för vad skolan inte kan erbjuda, men samtidigt efterfrågar. I studien framkommer att det är medelklassföräldrar som har de nödvändiga resurserna för att kunna göra detta, vilket underklassen inte har. Att uppnå likvärdighet i utbildningen kan med andra ord försvåras, eller rentav omöjliggöras, när parentokrati råder.

Såväl parentokrati som "marknadifiering" av utbildning för också med sig att fler skolrelaterade *beslut* ska fattas av föräldrar. *Val av skola* är kanske det tydligaste exemplet på ett sådant beslutsfattande. Det fria skolvalet är att betrakta som ett parentokratiskt fenomen då det uppenbart innefattar en formaliserad möjlighet till starkt föräldrainsflytande. Det hela verkar emellertid fungera förstärkande gällande reproduktionen av utbildningsmönster. För att begripa detta är en central utgångspunkt att skolvalsbeslut tas utifrån föräldrars förutsättningar (se t.ex. Schnabel, Alfeld, Eccles, Köller & Baumert 2002; Skawonius 2005; Panican & Hjort 2011; Jobér 2015, ss. 58–62). I samhällen som är skiktade – ekonomiskt, socialt, utbildningsmässigt, språkligt, etc. – är det därför närmast omöjligt att alla ska kunna göra verkligt fria skolval.

Ett exempel på ovan resonemang demonstreras i en omfattande kvantitativ studie av utbildningsmässiga val i USA respektive Tyskland (Schnabel et al. 2002). Författarna visar att det finns en signifikant korrelation mellan föräldrars socioekonomiska status (baserat på utbildningsnivå och yrke) och alla skolrelaterade beslut som tas, inkluderat skolval. Med andra ord görs dessa val på basis av föräldrarnas egna erfarenheter av bl.a. utbildning. Slutsatsen författarna drar av det är att "i utbildningssystem där viktiga beslut lämnas till vårdnadshavare, finns ett implicit godtagande av familjebakgrundens inflytande över elevers utbildningsvägar" (Schnabel et al. 2002, s. 194). För med fria skolval uppstår, paradoxalt nog, ett *krav* att välja. Och eftersom alla inte har likvärdiga förutsättningar i detta beslutsfattande, kommer vissa att kunna göra val som är gynnande för dem medan andra gör val som missgynnar dem.

I internationell forskning om skolval, inkluderat svensk, har det tydligt framkommit att det främst är medelklassen som gynnas av fria skolval (Barrett DeWiele och Edgerton 2016). Medelklassföräldrar besitter nämligen de resurser som i praktiken krävs för att kunna välja "fritt" mellan olika skolalternativ och därmed kunna placera sina barn i de bättre skolorna. Sådana resurser kan handla om att ha möjlighet att köra sitt barn till en skola som ligger långt bort från hemmet, att ha tid att läsa på om olika skolors kvalitet, att ha förmågan att de facto kunna göra en rimlig bedömning, etc. Med andra ord är det främst medelklassföräldrar som har den reella möjligheten att göra såväl egentliga som välinformerade skolval (Jobér 2015, ss. 58–62).

De som däremot missgynnas av fria skolval är de föräldrar vars faktiska valmöjligheter är begränsade. Utifrån tidigare forskning om skolval identifierar

Alexandru Panican och Torbjörn Hjort (2011) tre typer av sådana begränsningar vilka kringskär detta avkrävda val.

För det första handlar det om att i realiteten *inte kunna välja*. Detta kan t.ex. beröra svårigheten för resurssvaga familjer bosatta i marginaliserade bostadsområden att välja skolor med "välmeriterad personal och goda skolresultat" (Panican & Hjort 2011, s. 28) pga. geografiska avstånd, då sådana skolor oftast är belägna i välbärgade områden. Men det kan även handla om sådant som att offentlig information om olika skolor kan vara svår att begripa eller att man inte ens känner till att det går att välja skola, något som gäller bl.a. för vissa immigranter. Resurssvaga föräldrar har helt enkelt sämre förutsättningar för att i praktiken kunna välja fritt bland olika skolalternativ.

För det andra menar författarna att det kan finnas handfasta hinder för att ens *få välja*. Denna punkt handlar övergripande om ett fenomen där det sker ett slags omvänt skolval, dvs. att skolor väljer elever. Sådant sker genom att företrädare för skolverksamheter aktivt kan försöka locka till sig särskilda elever men inte andra, i form av t.ex. rådgivning, undanhållande av valmöjligheter eller ren övertalning. Det finns även forskning som visar att rektorer sinsemellan gjort informella överenskommelser om placering av elever (Skawonius 2005).

Slutligen och för det tredje lyfter Panican och Hjort olika sociala normer som styr skolvalet, i termer av krav på att *välja "rätt"*. Detta kan i förstone innebära att välja en skola med "rätt" typ av elever, i "rätt" område och med "rätt" rykte. Därtill kan man tala om olika slags förväntningar inom olika samhällsklasser gällande vilka utbildningsmässiga val som ska göras, t.ex. att medelklassfamiljer förväntas välja studieförberedande program och arbetarklassfamiljer förväntas välja yrkesförberedande diton. Det finns förstås inga formella hinder att gå emot sådana förväntningar, men om man gör det har det inte sällan ett socialt pris (Calabrese Barton & Yang 2000; Panican & Hjort 2011, s. 31–32).

Sammanfattningsvis kan man sluta sig till att i ett "marknadifierat" och parentokratiskt präglat utbildningssystem, som per definition innebär fler valmöjligheter och ökat inflytande för *alla* föräldrar, är det främst medelklassföräldrar som i praktiken kan dra nytta av detta. Följaktligen är det rimligt att påstå att parentokrati, samt lagar och policyer som understödjer det, är en del av den intergenerationella reproduktionen av utbildning och yrkesval och bidrar generellt sett till en utbildningsmässig ojämlikhet. Konsekvensen av det hela är att skillnader mellan olika barn förstärks, snarare än att utjämnas – tvärs emot vad ett huvudsakligt och generellt syfte med ett formaliserat utbildningssystem faktiskt är.

4 Sammanfattning

I detta sista kapitel presenterar jag ett antal centrala aspekter vad gäller reproduktionen av utbildningsmönster, vilka framkommit i min granskning. Dessa listas nedan och är formulerade för att främst ge en vägledning för riktade åtgärder. Det bör påpekas att en hel del av den granskade forskningen identifierar mekanismer på tämligen omfattande systematiska nivåer, t.ex. med avseende på utbildningssystem och samhällslig ojämlikhet. Då åtgärder för att motverka sådana mekanismer inte bedöms som rimliga i detta sammanhang, har jag valt att fokusera på åtgärdsområden som är något mer avgränsade och i någon mån pragmatiska.

De olika åtgärdsområdena är delvis överlappande men jag har alltså ändå valt att hålla dem separata. Detta inte minst för att poängtera att varje område är viktigt i sig, även om det mycket väl kan vara fallet att konkreta åtgärder kan utformas som "täcker in" mer än ett område. Mina åtgärdsförslag, om man nu kan kalla dem det, är medvetet försiktigt formulerade, emellanåt kanske även vaga. Detta beror på att jag betraktar det som min främsta uppgift att *peka ut* områdena, inte att utforma specifika och konkreta åtgärdsförslag. Samtidigt finner jag det inte mer än rimligt att jag säger *något* om vad jag uppfattar som möjliga åtgärder. Vidare bygger samtliga föreslagna åtgärdsområden på den forskning jag tagit del av och är ett resultat av såväl vad dessa författare uttryckligen argumenterar för, som de slutsatser jag själv dragit av forskningen ifråga.

Identitet

Att identitet spelar en roll för en persons utbildningsväg, oavsett typ av social bakgrund, framkommer i ett flertal av de studier jag granskat. Åtgärder inriktade mot identitetsfrågor kan visserligen te sig svårhanterade, men min slutsats är att det hela kan behandlas, så att säga, genom att ta vissa omvägar. Exempelvis, och för det första, kan det beröra utökade möjligheter för barn att utforska en rik flora av aktiviteter inom olika områden: naturvetenskap, samhällsvetenskap, skrivande, läsning, musik, dans, idrott, etc. Genom detta kan djupgående intressen utvecklas och förhoppningsvis få ett starkt fäste i personen. För det andra bör inte potentiella svårigheter med normbrytande intressen negligeras, utan snarare medvetandegöras. På det viset kan tillbörliga personliga strategier utvecklas för att hantera svårigheter av sådant slag.

Utveckling av kognitiva och intellektuella kapaciteter

En av de övergripande systematiska mekanismerna när det gäller reproduktionen av utbildningsmönster handlar om den ojämna fördelningen av diverse resurser bland olika familjer. Föräldrars kunskapsnivå är en sådan resurs, oftast avspeglad i utbildning (men naturligtvis inte per definition). En ojämn fördelning av denna resurs medför exempelvis att högutbildade medelklassfamiljer har större möjlighet att främja sina barns kunskaps- och tankemässiga utveckling. Åtgärder med en sådan utgångspunkt kan därför i förstörande handla om att rikta in sig på barn som växer upp i familjer som är resurssvaga i denna bemärkelse, t.ex. lågutbildade. Dessa barn bör, så tidigt som det går, ges möjlighet att utveckla olika kognitiva förmågor rörande t.ex. problemlösning och

minne. Därtill kan även läsning och skrivande inrymmas här, förmågor som hänger tätt samman generellt med tänkande och därtill är viktigt i de flesta skolämnen. Sådana typer av åtgärder skulle kunna medföra att barn från lågutbildade familjer har bättre förutsättningar att lyckas i skolan.

Diskriminering och sociala nätverk

Diskriminering, segregation och social homogenitet är fenomen som generellt sett har tilltagit i det svenska samhället de senaste decennierna. Dessa fenomen fungerar överlag reproducerande vad gäller utbildningsmönster, vilket syns i nästan all forskning som granskats. Åtgärder inom detta område skulle kunna innebära att skapa möjligheter för att barn med, i första hand, olika klassmässiga och etniska bakgrunder ska kunna kontinuerligt mötas. Detta kan potentiellt motverka framtida diskriminering samt även utöka sociala nätverk. En möjlig förebild här skulle kunna vara El Sistema och liknande verksamheter (se vidare Bergman & Lindgren 2016; Ehrlin & Gustavsson 2018).

Ungdomar med invandrabakgrund

Ungdomar med invandrabakgrund är en särskilt utsatt ungdomsgrupp. I detta sammanhang handlar det kanske mest tydligt om att utbildningsmässiga meriter sällan har något värde då personer med invandrabakgrund likväl blir diskriminerade på arbetsmarknaden. En åtgärd för att motverka (framtida) diskriminering presenterades i förra punkten. Det jag finner värt att tillägga här är åtgärder för att främja att ungdomar med invandrabakgrund ges möjlighet att utveckla och fördjupa sin kunskap om sin situation i det svenska samhället. Avsikten med något sådant skulle vara att den typen av kunskapsutveckling kan spela större roll än formella skolframgångar för denna ungdomsgrupps möjligheter att ta sig fram i samhället.

Föräldrainflytande

En tydlig trend inom utbildning är att föräldrars möjligheter till inflytande kraftigt ökat. De konsekvenser av detta som framkommit i granskningen handlar främst om att bemedlade familjer, företrädesvis från en resursstark medelklass, har tjänat på detta medan mindre bemedlade familjer missgynnats. Även här är det därför befogat att förorda åtgärder som riktar in sig på resurssvaga familjer, t.ex. från arbetarklassen och bland immigranter. Dessa familjer behöver utökad kunskap om exempelvis sådant som hur utbildningssystemet överlag fungerar, vad deras rättigheter och skyldigheter består av, hur skolvalet fungerar, vilka förväntningar skolan de facto har på dem, etc. Det generella syftet med sådana åtgärder är att mindre bemedlade familjer ska få ökade möjligheter att stötta och främja sina barns skolgång.

Referenser

- Barker, B. & Hoskins, K. (2017). Can high-performing academies overcome family background and improve social mobility? *British Journal of Sociology of Education*, 38(2), s. 221–224.
- Barrett DeWiele, C. E. & Edgerton, J. D. (2016). Parentocracy revisited: still a relevant concept for understanding middle class educational advantage? *Interchange*, 47(2), s. 189–210.
- Beach, D. & Sernhede, O. (2011). From learning to labour to learning for marginality: school segregation and marginalization in Swedish suburbs. *British Journal of Sociology of Education*, 32(2), s. 257–274.
- Behtoui, A. & Neergaard, A. (2016). Social capital and the educational achievement of young people in Sweden. *British Journal of Sociology of Education*, 37(7), s. 947–969.
- Bergman, Å. & Lindgren, M. (2016). El Sistema – möjligheter och hinder för social inkludering. I: Sigurdson, O. & Sjölander, A. (red.) *Kultur och hälsa i praktiken*. Göteborg: Centrum för kultur och hälsa, Göteborgs universitet. Tillgänglig på internet: <http://hdl.handle.net/2077/48361>
- Broady, D. (1981). *Den dolda läroplanen: KRUT-artiklar 1977–80*. 1. uppl. Järfälla: Symposion.
- Brown, P. (1990). The 'third wave': education and the ideology of parentocracy. *British Journal of Sociology of Education*, 11(1), s. 65–85.
- Calabrese Barton, A. & Yang, K. (2000). The culture of power and science education: learning from Miguel. *Journal of Research in Science Teaching*, 37(8), s. 871–889.
- Crozier, G., Reay, D. & James, D. (2011). Making it work for their children: white middle-class parents and working-class schools. *International Studies in Sociology of Education*, 21(3), s. 199–216.
- Ehrlin, A. & Gustavsson, H-O. (2018). El Sistema as an opportunity for collaboration between school and home – parents' perspectives on El Sistema-inspired activity. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 17(8), s. 36–55.
- Fernández-Macías, E., Antón, J-I., Braña, F-J. & De Bustillo, R. M. (2013). Early School-leaving in Spain: evolution, intensity and determinants. *European Journal of Education*, 48(1), s. 150–164.
- Flere, S. & Lavrič, M. (2003). Social inequalities in Slovenian higher education. *International Studies in Sociology of Education*. 13(3), s. 281–290.

- Gillberg, G. (2010). *Individualiseringens villkor: unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet. Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/21996>
- Gordon, V. & Nocon, H. (2008). Reproducing segregation: parent involvement, diversity and school governance. *Journal of Latinos and Education*, 7(4), s. 320–339.
- Hoadley, U. (2007). The reproduction of social class inequalities through mathematics pedagogies in South African primary schools. *Journal of Curriculum Studies*, 39(6), s. 679–706.
- Jobér, A. (2015). *Social klass i skolan: det kompensatoriska uppdraget*. 1. utg. Stockholm: Natur & kultur.
- Katartzi, E. (2017). Youth, family and education: exploring the Greek case of parentocracy. *International Studies in Sociology of Education*, 26(3), s. 1–16.
- Kraaykamp, G. & van Eijck, K. (2010). The intergenerational reproduction of cultural capital: a threefold perspective. *Social Forces*, 89(1), s. 209–231.
- Kulturskoleutredningen (2016). *En inkluderande kulturskola på egen grund: betänkande*. Stockholm: Wolters Kluwer. Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2016/10/sou-201669/>
- Myrberg, E. & Rosén, M. (2009). Direct and indirect effects of parents' education on reading achievement among third graders in Sweden. *British Journal of Educational Psychology*, 79(4), s. 695–711.
- Nash, R. (2003). Inequality/difference in New Zealand education: social reproduction and the cognitive *habitus*. *International Studies in Sociology of Education*, 13(2), s. 171–191.
- Nash, R. (2005). The cognitive habitus: its place in a realist account of inequality difference. *British Journal of Sociology of Education*, 26(5), s. 599–612.
- Nilholm, C. (2017). *SMART: ett sätt att genomföra forskningsöversikter*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Norlund, A. (2011). The interplay between subject recontextualizers: social reproduction through critical reading. *Journal of Curriculum Studies*, 43(5), s. 659–678.
- Osman, A. & Månsson, N. (2015). "I go to teacher conferences, but I do not understand what the teacher is saying": Somali parents' perception of the Swedish school. *International Journal of Multicultural Education*, 17(2), s. 35–52.

- Panican, A. & Hjort, T. (2011). Valfrihet – en utmaning för det sociala medborgarskapet. *Arbetsmarknad & arbetsliv*, 17(3), s. 23–35.
- Schnabel, K. U., Alfeld, C., Eccles, J. S., Köller, O. & Baumert, J. (2002). Parental influence on students' educational choices in the United States and Germany: different ramifications – same effect? *Journal of Vocational Behavior*, 60(2), s. 178–198.
- SFS 2010:800. *Skollagen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skawonius, C. (2005). *Välja eller hamna: det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-691>
- Van Zanten, A. (2003). Middle-class parents and social mix in French urban schools: reproduction and transformation of class relations in education. *International Studies in Sociology of Education*, 13(2), s. 107–123.
- Willis, P. E. (1977). *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon House.